

Unge utenfor arbeidslivet

Det overordnede målet for arbeids- og velferdspolitikken er å få flere i arbeid og færre på stønad.

Bedre inkludering av unge i arbeidslivet er sentralt.

Perspektivmeldingen, som ble lagt fram av regjeringen for to uker siden, understreker behovet for å øke arbeidsdeltakelsen. Det er nødvendig for å sikre at Norge er et godt land å bo i, også i fremtiden.

Det vil bli færre i yrkesaktiv alder og flere eldre.

Samtidig øker behovet for arbeidskraft, særlig i omsorgstjenestene.

Da må vi gjøre det vi kan for å få flest mulig i arbeid. Særlig viktig er det at unge ikke faller utenfor og går over på helserelaterte ytelser.

For den enkelte gir en jobb trygg og stabil inntekt, fellesskap, livskvalitet, utvikling og læring. Jobben kan være helsefremmende og hindre utenforskap.

For samfunnet er det viktig at folk deltar i arbeidslivet fordi vi trenger arbeidskraften. Det fremmer verdiskaping og sikrer gode velferdsordninger.

Unge har vært en prioritert målgruppe for arbeidsretta bistand fra Nav.

Mange unge utenfor arbeidslivet har sammensatte utfordringer; en kombinasjon av helseproblemer, manglende utdanning og kompetanse, og lite arbeidserfaring.

En økende del av dem får helserelaterte ytelser.

***

Riksrevisjonen har undersøkt myndighetenes arbeidsretta bistand til unge utenfor arbeidslivet.

Vi har fire hovedkonklusjoner:

Tallet på unge som får arbeidsavklaringspenger og uføretrygd, øker betydelig. Andelen unge som får uføretrygd, er mer enn doblet fra 2010. Nå står 111 000 unge utenfor arbeidsliv og utdanning. Det er altfor mange.

Den arbeidsretta bistanden bidrar ikke nok til å få unge over i jobb eller utdanning.

Bistanden er ikke tilpasset godt nok til unge utenfor arbeidslivet.

Nav og helsetjenesten følger ikke opp unge med psykiske lidelser på en helhetlig og koordinert måte.

***

Unge under 30 år som får arbeidsavklaringspenger, steg fra 25 000 i 2018 til 29 500 i 2023.

Mange får arbeidsavklaringspenger i flere år og i lange perioder uten arbeidsretta aktivitet.

I 2000 fikk 8 200 personer under 30 år uføretrygd. Det tilsvarte 1 prosent av de unge. I 2023 var antallet 21 800 personer, tilsvarende 2,6 prosent.

Antallet og andelen unge på uføretrygd har altså mer enn doblet seg.

Utviklingen i antall unge på arbeidsavklaring og uføretrygd er urovekkende.

Norge har i gjennomsnitt en høyere andel unge som mottar slike ytelser enn andre OECD-land.

Det har vært et mål for arbeids- og velferdspolitikken at flere under 30 år skal over i arbeid eller utdanning. Dette målet er ikke nådd.

***

Nav skal gi bistand til arbeidsledige og personer med nedsatt arbeidsevne for å lette overgangen til arbeid eller utdanning. De skal også motvirke at flere faller ut av arbeidslivet for godt.

Nav skal tilpasse tjenestene sine til den enkeltes behov.

Mange av de unge som ikke er i jobb, aktivitet eller utdanning, har sammensatte utfordringer.

Det kan knytte seg til både helse, lave kvalifikasjoner, manglende utdanning og kompetanse, sosiale utfordringer og økonomi.

Dette kan være krevende å håndtere for Nav.

Undersøkelsen viser at antallet unge med sammensatte behov har økt. Færre klarer å komme seg i utdanning eller jobb uten bistand.

Mange mellom 18 og 30 år får økonomisk sosialhjelp. Fra 2017 har kommunene hatt plikt til å stille krav til disse om aktivitet.

Dersom den unge ikke oppfyller kravene som blir stilt, kan Nav redusere utbetalingen av sosialhjelp. Det skjer sjelden.

Litt over halvparten av personene som er del av undersøkelsen har bare grunnskole. Mange av dem synes at Navs digitale løsninger er vanskelig å bruke. Noen sliter med å håndtere voksenlivet, å få til enkel livsmestring og å innfri kravene de møter i arbeidslivet.

Dette stiller store krav til Nav. Nav må gi flere unge tett oppfølging. De må bruke tid på å få oversikt og innsikt i den enkeltes utfordringer sånn at hver enkelt får tiltak som passer for seg.

Vi har intervjuet Nav-ansatte, ansatte og organisasjoner i helsevesenet og representanter fra forvaltningen.

Alle peker på hvor krevende det er å følge opp unge med sammensatte behov.

Samtidig er det svært viktig at disse unge ikke blir ført inn på et spor som leder til uføretrygd.

De unge vi har snakket med sier at forutsigbarhet og stabilitet er viktig for dem. Undersøkelsen viser imidlertid at Nav-veilederne deres ofte blir byttet ut.

Vår konklusjon er at den arbeidsretta bistanden som Nav gir, ikke er godt nok tilpasset unge utenfor arbeidslivet.

***

Navs arbeidsretta oppfølging skal handle om arbeid og aktivitet.

Undersøkelsen viser at veilederne ofte må bruke tid på andre problemstillinger i møte med den unge, som for eksempel økonomi eller bolig.

Det er få konkrete planer for hvordan de unge skal komme i arbeid eller aktivitet. Det må Nav sørge for å få tydeligere frem.

***

Undersøkelsen viser også at arbeidsmarkedstiltakene ikke er godt nok tilpasset for at unge skal komme i arbeid.

Viktige tiltak for unge er kvalifiserings- og opplæringstiltak, gjennomføring av videregående skole, lønnstilskudd og samarbeid med en jobbspesialist.

Vi ser likevel at Nav ikke har tilstrekkelig med lavterskeltilbud og tilgang på relevante tiltaksplasser til de unge. Dette er urovekkende.

Tett og individuell oppfølging av den enkelte blir pekt på som suksesskriterier for tiltakene.

Stortinget har ofte understreket hvor viktig det er at Arbeids- og inkluderingsdepartementet prioriterer unge under 30 år.

Myndighetenes svar på utfordringene med utenforskap blant unge er den såkalte *Ungdomsinnsatsen* som ble innført i 2018.

Den skulle sikre at Nav prioriterte unge under 30 år, både i sin oppfølging og i tildeling av tiltaksplasser.

I tillegg innførte regjeringen i 2023 en ny *ungdomsgaranti*. Den gjelder unge fra 16 til 30 år som trenger bistand fra Nav for å komme i jobb.

Prioriteringen av unge, innsatsen og garantien har så langt ikke ført til en nedgang i antall unge som går fra utenforskap til arbeid eller utdanning. Utviklingen går feil vei.

Denne undersøkelsen omfatter i overkant av 344 000 unge som har fått arbeidsretta bistand fra Nav i årene 2018 til 2022.

En fjerdedel av dem har blitt utredet for eller fått behandling for psykiske lidelser.

I tillegg vet vi at nær tre av fire av de unge som får arbeidsavklaringspenger, får det på grunn av en psykisk diagnose.

Nedsatt arbeidsevne på grunn av sykdom er et vilkår for å få arbeidsavklaringspenger. Det fører til et uheldig diagnosefokus.

Helseplager kan bli bedre over tid. Mange unge kan arbeide litt selv om de har helseutfordringer.

Det er uheldig at de unges ressurser og muligheter til å komme i arbeid ikke er mer fremtredende i den arbeidsrettede oppfølgingen mot målet om arbeid eller utdanning.

Mer av oppmerksomheten må dreies fra problemer til muligheter.

Den som har behov for langvarige og koordinerte tjenester, har rett til å få en *individuell plan*. For å bidra til et helhetlig tilbud, skal Nav samarbeide både med kommunen og helsetjenesten.

Svært få personer har en individuell plan. Det var bare tre prosent av de unge i undersøkelsen som hadde det.

Konsekvensen kan være at de ikke får den helhetlige hjelpen de trenger for å komme seg i jobb eller utdanning.

Individuell jobbstøtte er et tilbud til pasienter med psykiske lidelser og/eller ruslidelser som ønsker å komme i utdanning eller jobb.

Tiltaket har god effekt og blir brukt i økende grad.

Vi mener likevel at tilbudet bør gis til langt flere enn de rundt 2 600 som fikk tilbudet i 2022.

Samhandlingen mellom Nav og helsetjenesten består i stor grad av at de utveksler informasjon om medisinsk dokumentasjon.

I undersøkelsen ser vi at utveksling av informasjon er det største hinderet for å bedre samhandlingen mellom Nav og helsetjenesten.

Det har vært en kjent utfordring i mange år.

Nav og helsetjenesten har også ulike samfunnsoppdrag. Det bidrar til ulike prioriteringer og forventninger.

Samarbeidet deres om at de unge får samtidig helsehjelp og arbeidsrettet aktivitet, har stor betydning.

Verken Nav eller helsetjenesten har tilstrekkelige virkemidler hver for seg til å hjelpe disse unge til jobb eller utdanning.

Kapasitetsutfordringene i Nav og helsetjenesten utfordrer evnen til samarbeid.

De overordnede myndighetene har imidlertid store forventninger til samarbeidet mellom Nav og helsetjenesten.

Derfor bør Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet bidra til å styrke samhandlingen. Da kan flere unge komme seg i jobb eller utdanning.

***

Perspektivmeldingen viser tydelig at vi trenger flere i jobb. Myndighetene har lenge visst at vi ikke har råd til at så mange unge faller utenfor arbeidslivet.

Riksrevisjonen mener derfor at det er **kritikkverdig** at den arbeidsretta bistanden ikke bidrar nok til å få flere unge over i arbeid eller utdanning. Bistanden er ikke tilstrekkelig tilpasset unge med sammensatte utfordringer. Unge med psykiske lidelser får ikke i tilstrekkelig grad en helhetlig og koordinert oppfølging av Nav og helsetjenesten.

Mange unge Nav-brukere som har psykiske lidelser, har lettere lidelser. Den arbeidsretta bistanden er ikke tilstrekkelig tilpasset disse. Det er et tankekors at det ikke er utviklet flere tiltak for dem.

***

Riksrevisjonens undersøkelser skal bidra til forbedring. Vi kommer ikke bare med kritikk, vi gir også anbefalinger.

Det er Arbeids- og inkluderingsdepartementet som må sitte i førersetet for å få flere unge i arbeid og færre unge på stønad.

Som må få flere i jobb, og å holde folk i jobb, som det heter i Perspektivmeldingen.

Derfor anbefaler vi at departementet følger opp at Nav tilpasser tiltakene sine til de unges behov.

De må også følge opp plikten Nav har til å stille vilkår når de som får sosialhjelp er under 30 år.

Departementet må også sørge for at Nav oppfyller kravene i ungdomsgarantien om individuelt tilpasset oppfølging sånn at flere unge får sjansen til å komme seg i jobb.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet må forsterke arbeidet med å sikre bedre samhandling mellom Nav og helsetjenesten.

De to departementene må bygge ned barrierene for samhandling, og gjøre sine felles satsinger og strategier kjent i både Nav og helsetjenesten.

***

La meg til slutt gjenta:

En av de viktigste utfordringene Norge står ovenfor, er å flere i arbeid.

Da er det alvorlig at stadig flere unge mottar uføretrygd. Norge trenger arbeidskraften deres.

***

Takk for oppmerksomheten!